

Om historieløshet

av Leif Jonny Mandelid

Innledning

Historien som tema har kommet på dagsorden igjen etter politiets drap på afroamerikaneren George Floyd i USA. Rundt omkring i verden gir dette seg blant annet utslag som storming og ødeleggelse av historiske minnesmerker etter personer som i sin tid var ansvarlige for blant annet rasisme og undertrykkelse av minoriteter og fremmedkulturelle. Her hjemme viser kampen mot rasisme, fordommer og undertrykking av etniske minoriteter seg for eksempel som krav om at bydelen Møhlenpris i Bergen må skifte navn. Grunnen er at den i sin tid vellykkede forretningsmannen og skipsrederer Jørgen Thormøhlen også var slavehandler.

Oppi dette bør vi kanskje stille oss spørsmål om hvordan vi bør håndtere fenomenet historie. Historie tilhører ikke naturen som noe fysisk eller biologisk gitt, men er en spesifikk egenskap ved mennesket. En av egenskapene som gjør oss til mennesker og danner grunnlaget for å handle menneskelig og sivilisert, i motsetning til dyrisk og barbarisk. Det dreier seg også om en sosial konstruksjon som stadig dekonstrueres og rekonstrueres

i lys av det som har skjedd i mellomtiden mellom en hendelse og den eller dem som i ettertid reflekterer over den. Historien dannes ikke i sann tid, men i ettertid av dem som har makt til å definere den ved hjelp av sitt språk. Det vi i første omgang tar for gitt viser seg å være en fortelling som springer ut fra en bestemt synsvinkel. Dette reiser spørsmålet om hvordan vi skal forholde oss til dokumentasjon, overleveringer og fortolkninger av hendelser som har funnet sted i fortiden. Fortolkninger som kan brukes til fornektning og omskrivning av hendelsene, eller åpen og vedvarende kritisk analyse av de samme hendelsene og fortolkningene av dem.

Vi kan kanskje si at også historien er et politisk produkt. Hendelser finner sted og vi tror kanskje i første omgang at de er bestemt av målrettede politiske vedtak. Men slik er det nok ikke. Disse hendelsene presenteres for eksempel som følgen av politiske beslutninger, men det er noe ganske annet. Vi kan like gjerne se det som skjer i lys av at ideologene hopper på hendelsene og prøver å tøyne og definere dem i tråd med egne verdier ambisjoner. Det vil farge hvordan hendelsene forstås i samtid og presenteres i ettertid.

Natur og historie

Naturen har seg selv som en iboende prosess forut for observasjon, refleksjon og kategorisering formulert i menneskers språk og begreper. Naturen er forut for og samtidig grunnlag for språklig formulert hukommelse. Vi tror også at laverestående dyr enn mennesket har mest av det umiddelbare og ureflekterte ved sine livsformer. De lever uten begrep om tid og reagerer instinktivt på forhold i sann tid. Livene deres styres av øyeblikket i det de skaffer seg mat og unngår farer. De parer seg ut fra egenskaper ved hormonelle prosesser og bestemte stimulerende aspekter ved lukt og syn av artsfrender. De tar instinktivt vare på avkom til avkommet klarer seg på egenhånd. De overlever i sine forutsigbare habitat inntil naturkatastrofer eller andre dyr endrer dem og truer deres videre eksistens. Slik forløper prosessen vi mennesker prøver å fange i kategorien kronologisk tid, som i seg selv er en kulturell konvensjon. I løpet av denne tiden har noen dyr også lært seg å bruke redskaper til å løse utfordringer de i kraft av egen kropp eller instinktivt samarbeid med artsfrender ikke makter å løse. Atter andre samarbeider med eller snylter på andre arter for gjensidig eller ensidig nytte og overlevelse. Spørsmålet om det er den sterkeste rett eller evne til samhold og samarbeid som best garanterer overlevelse og utvikling er

meningsløst, ettersom vi ser at begge deler bidrar.

Kultur, sivilisasjon og historie

Alle såkalt laverestående dyr ser ut til å ha kodete kommunikasjonsformer, men ikke bruk av tegn i abstrakt strukturert språk, til for eksempel kritisk og abstrakt analyse av eget og andres liv. Etter hvert har vi fått en forståelse av at kanskje bare mennesket har noen velutviklet evne til å bevisst bruke erfaringer fra fortiden til på en reflektert og målrettet måte å organisere nåtiden og planlegge for fremtiden. Vi har med oss alle andre dyrs egenskaper i hjernestammen og gamlehjernen vår. Det bor på en måte en krokodille og en apekatt i oss alle. Men i tillegg har vi en velutviklet nyehjerne som gjør oss i stand til å bruke erfaringer fra fortiden til å prøve å unngå å gjenta feil og forbedre våre muligheter for overlevelse og ønskede livsbetingelser i fremtiden. Vi har evnen til å huske, oppleve kronologisk tid som fortid, nåtid og fremtid og gjøre abstrakte analyser rundt denne eksistensielle dimensjonen. Vi besitter historiebevissthet, eller en evne til historisitet både som individ og samfunn, et grunnlag for opplevelse av identitet og ønsket retning inn i en tenkt fremtid. Samfunnet, kulturen og språket opprettholder denne historisiteten på et overindividuell, kollektivt plan. Vi er utrustet med et

stort potensial for forstand og klokskap. Vi kan bruke denne forstanden til teknisk og estetisk ødeleggelse og nyskaping.

Det synes som at hos mennesket åpner bruken av et strukturert språk muligheten for konstruktive og destruktive muligheter i et omfang vi ikke aner rekkevidden av. Særlig når dette utvikles kollektivt i velorganiserte samfunn og kulturer. For å klare dette trenger vi å huske og å ivareta våre erfaringer. Vi trenger å enes om en historie og å kunne dele og videreføre den ved hjelp av et språk. Det er nettopp språket som gjør dette mulig, på godt og vondt. Dersom samfunn og verdenssamfunn bruker det samme språket til å fornekte eller omskrive historien på en villedende måte løper vi stor risiko. Vi kan gå glipp av nyttig erfaring som vi kunne bygge videre på og vi risikerer å gjøre gamle feil om igjen. Når alle til syvende og sist taper på krig, hvorfor kriger vi igjen? Hvorfor kunne en velordnet kultur som for eksempel det tidligere Jugoslavia så og si over natten forvandles til barbari? Trolig fordi språk og fornuft bryter sammen under frustrasjon over forfordeling av ressurser. Men også fordi noen på ny klarer å tale på en måte som gjenoppliver gammelt hat og overbeviser oss om at utryddelse eller fordriving av de andre er eneste løsning. Hvor relativt dette også til syvende og sist er, ligger i at hva som defineres ønskelig og nyttig

å huske, hva som er en god eller sann historie, styres av den som skriver eller forteller den. Mange av oss husker vel Sannhetsministeriet i Orwells 1984. Dette ministeriet hadde som oppgave å omskrive hele historien i lys av hvilken allianse Storebror staten var inne i til enhver tid. Det ble gjort ved å ikke ta vare på historien, men å overskrive den gjennom ødeleggelse av gamle kilder og dokumentasjon, for å erstatte historien med en ny historie skreddersydd for det rådende regimet.

Dermed ble bevisstheten om skiftende allianser borte og en ble indoktrinert i oppfattelsen av at «det alltid har vært slik vi ser det nå». Dette er i tråd med for eksempel Gadameres hermeneutiske filosofi og en moderne holdning innenfor faget historie: kultur og samfunn er ikke primært et resultat av hendelser som har funnet sted, men hvordan disse hendelsene er blitt og blir ivaretatt som utvalgte kollektive fortolkninger i ettertid, som store fortellinger som tar mindre fortellinger opp i seg eller stenger dem ute. Det er sant at historien skrives primært av seierherrene. Derfor må vi ikke være for snare med å ugyldiggjøre eller overskrive små fortellinger når de dukker opp. Jeg trodde for eksempel en stund at bare Norges fiender begikk krigsforbrytelser under andre verdenskrig. Det satt langt inne å akseptere fortellinger om våre egne og alliertes krigsforbrytelser, selv når de ble presentert av tidsvitner som opplevde

dem i sann tid. Bare tenk på bombingene av Dresden og atombombene i Hiroshima og Nagasaki. Nordmenns metoder for å «fornorske» samene er et annet grufullt eksempel, utført i fredstid.

Ut fra dette kan vi kanskje påstå at de såkalt laverestående dyrene bruker det nivået av forstand de er utrustet med etter beste evne. Men kan vi påstå at mennesket med det potensialet for forstand som det er utrustet med bruker sin forstand etter beste evne? Det forblir et håp og et åpent spørsmål. Men for å spekulere i svar på det er det ikke tilstrekkelig med verken biologi, psykologi, sosiologi eller historie som fag. Vi trenger å gå til filosofien og stille helt grunnleggende spørsmål om hva som er det rette og det gode for meg selv og for oss alle. Vi trenger mer enn såkalte fakta eller påståtte kjensgjerninger. Vi trenger etikk og etisk refleksjon. Hva ønsker vi å oppnå i lys av våre erfaringer, sivilisasjon eller barbari? Uten å kunne bygge på en oppfatning av hva som har gått dårlig eller bra til nå vil vi famle i blinde og overlate alt til tilfeldighetene. Vi vil lettere bli styrt av enøyde fanatikere og demagoger. Vi blir fratatt grunnlaget for evnen til kritisk tenkning og blikket for det verdibaserte i alle valg. Det finnes ingen objektiv historie og heller ingen mening uten at den springer ut fra et bestemt perspektiv. Vår historieoppfatning bør etter mitt syn ha det for øyet dersom vi ikke

skal bli nettopp historieløse. Historien er mangfoldig og motsetningsfull og vi er fortløpende aktører i en dialektisk prosess.

Individ og historie

Vi som arbeider innen psykisk helsearbeid støter på alle slags spørsmål om historien når vi beskjefter oss med vår egen og pasientene våre sine livshistorier eller biografier. Mitt eget fag for eksempel, psykologi, dreier slik jeg ser det ikke primært om måling og tallfesting av biologiske og kjemiske størrelser, bestemmelser av fysisk materie, men om fortellinger som subjektive fortolkninger av livshendelser i den enkeltes fortelling eller historie om seg selv og andre. Ikke minst det å bli i stand til å gå inn i og nyttiggjøre seg forståelse av egen historie i håp om å gjøre en i utgangspunktet dårlig historie til en litt bedre historie. Dette dreier seg i første omgang ikke så mye om å pynte på en historie rent innholdsmessig. I verste fall kan det ha preg av tom trøst eller selvbedrag. Det dreier seg mer om det Freud sa om å klare å ta steget fra å ubevisst repetere historien til det å bevisst huske den. Det ligger en tilsynelatende glemsel i å repetere historien som handling uten å ha tankemessig eller språklig formulert bevissthet om den. For å kunne glemme i forstanden legges bak seg historien gjennom integrering av det som har vært vondt

og unngå å gjøre det på ny, må individet først huske hva som har skjedd. Denne husken fremkommer ofte først ved at kroppen opprettholder og repeterer traumer gjennom å respondere slik den bestandig har gjort siden traumet oppsto. Kroppslig historie repeterer i nåtid er retraumatisering. Den er noe så paradoksalt som en levde, men historieløs historie. Dermed blir den en historie det ikke er mulig verken å eie selv, lære noe av eller legge bak seg. Det blir en historie uten bevissthet om seg selv og som derfor gjentar seg selv. Nettopp her lurer farene ved å legge lokk på fortiden i stedet for å integrere den på en bevisst måte i valg for fremtiden. Her er vi igjen ved historieløshet som fravær av kjennskap til historien.

Historieløshet som destruktiv stillstand

På grunnlag av refleksjonene ovenfor kan vi stille spørsmål om ikke historien er mer nyttig for oss dersom vi opprettholder størst mulig bevissthet om den, både som art, samfunn, kultur og individ? Likeledes at vi løper risiko for å unngå å profitere på historien, til og med gjøre samme feil om igjen, dersom vi legger lokk på den gjennom fornektninger og tendensiøse fortolkninger av den. Kanskje er det bedre å ha et åpent blikk for flest mulig aspekter ved hendelser som har skjedd, slik at vi kan gjøre etiske valg og ta

ansvar for å rette på feilgrep som er gjort gjennom tidene? Selv begrepet feilgrep er relativt. Det avhenger av hva vi definerer som rett og galt, vakert eller stygt, hensiktsmessig eller uhensiktsmessig til enhver tid. Lenger kommer vi vel ikke uten å la oss styre av våre egne verdier. Og hvilke er våre egne verdier? Her kan jeg bare tale for meg selv, eller meg selv som bergenser og nordmann i 2020. Jeg misliker slavehandel og diskriminering av mennesker som stammer fra Afrika. Jeg vet at de verken er en egen eller underlegen rase. De er av samme rase som meg selv, bare mørkere i huden. De er i stand til å utrette det samme som meg selv og enda bedre, gitt at de får like gode betingelser til å utvikle sine iboende muligheter. Ikke bare det, jeg kan lære noe av dem som jeg ikke kan lære bare i kraft av meg selv. Såkalt primitive kulturer kan til og med være klokere og mer bærekraftige i forhold til natur og fremtid, enn min egen kultur.

Derfor vil jeg at vi skal kunne se i hverdagen at både Thormøhlen og Hitler har eksistert. Hva med å synliggjøre hva de sto for i stedet for å overmale dem til glemsel? For eksempel gjennom å se navnene deres på gater og bydeler eller som statuer på en sokkel. Men under Thormøhlen kunne det være en tilføyelse hvor det sto «Forretningsmann og slavehandler». På en historisk skikkelse som Hitlers sokkel kunne det stå for eksempel

«Diktator og fiende av menneskeheten». Dermed ville jeg kunne ta vare på mange av begrunnelsene for det jeg regner som mine egne dyder og unngå å risikere å glemme dem.

Leif Jonny Mandelid
undervisningsleder
SEPREP UPP
leif.jonny.mandelid@seprep.no

